

*L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE
SANT ESTEVE: VICISSITUDS D'UN NOU
TEMPLE AMB VELLS MODELS¹*

MARIA GARGANTÉ

¹ Les abreviatures utilitzades són les següents: ACGXA (Arxiu Comarcal de la Garrotxa), AHCC (Arxiu Històric Comarcal de Cervera), AHN (Archivo Histórico Nacional) i BC (Biblioteca de Catalunya).

Dels inicis a la benedicció: alguns aspectes materials de la seva construcció

T

al com assenyala Joaquim Danés, cap a finals de 1748 s'havia avançat molt en les obres del santuari de la Verge del Tura, de manera que això hauria pogut animar els obrers de la parroquial i el Consell de la Universitat olotina a emprendre la reedificació i engrandiment de l'església parroquial de Sant Esteve. La comissió per dur a terme la gran empresa es constituí l'1 de febrer de 1749¹.

Blai de Trinxeria va ser l'artífex que va donar el tret de sortida a la construcció del nou temple parroquial d'Olot a mitjan segle XVIII i cal assenyalar que venia avalat pel fet de pertànyer a una família olotina de prosàpia, que curiosament tenia la seva casa gairebé al davant de la mateixa església parroquial. Nascut cap a l'any 1719, apareix documentat a Camprodon dos anys més tard, mentre que el 22 de desembre de 1747 es casà, a la parròquia de les Preses, amb Antònia Salla i Tarau, filla dels mataronins Gaspar i Francisca de Salla. L'any 1751 va néixer Anton, l'únic fill del matrimoni (després d'una nena que morí a conseqüència del part).

Blai de Trinxeria apareix en diversos documents com a lloctinent d'infanteria i com a enginyer² reial (1743), mentre que més tard se l'especifica com a enginyer dels exèrcits reials de Sa Majestat (1753). A part de ser el principal artífex

¹ DANÉS I TORRAS, J., *Història d'Olot*. Olot, Edicions Municipals. Vol. XIII.

² Sobre l'arquitectura dels enginyers militars, vegeu MUÑOZ CORBALÁN, J.M., "El ejército como vía de transmisión de modelos flamencos en el s. XVIII. La Ciudad de Barcelona", a *Actas del VI Congreso Español de Hª del Arte*, vol. II. Santiago de Compostel·la, 1990; MONTANER, J.M., *La modernització de l'utilitatge mental de l'arquitectura a Catalunya (1714-1859)*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1990, i MORA, J., *La construcció a Catalunya en el segle XVIII*. Guissona, Edició de l'autor, 1997.

de l'engrandiment de l'església vella, que va comportar gairebé la construcció d'un temple de bell nou, no seria pas estranya la seva participació en la grandiosa obra del castell de Sant Ferran de Figueres, la major fortalesa militar de Catalunya i que, com havia succeït primer amb la Ciutadella de Barcelona i després amb la Universitat de Cervera, va constituir també un important nucli de formació i de difusió de l'arquitectura del moment. Tot i això, no disposem de moment de proves que confirmin aquesta participació, si bé l'encàrrec d'una obra notable com la de Sant Esteve pressuposa, en principi, que Blai de la Trinxeria tindria una experiència contrastada i una reputació dins l'ofici de l'arquitectura. De fet, sabem que exercí durant un temps com a professor de la Reial Acadèmia de Matemàtiques de Barcelona, després d'haver-hi estudiat pels volts de 1740³. Tot i això, veurem que l'església que ell va dissenyar ben aviat es va veure submergida enmig de greus problemes estructurals que n'afectaven la solidesa; problemes derivats, segons els nombrosos informes emesos per diversos pèrits, de l'intent fallat d'haver volgut lligar les parts aprofitables de l'obra vella amb l'obra nova. Finalment, Blai de Trinxeria morí el 21 de maig de 1776 i fou sebollit a la seva pròpia sepultura a l'interior de la mateixa església de Sant Esteve.

Muñoz Corbalán considera la responsabilitat dels enginyers, que propugnaven la funcionalitat, la solidesa i l'austeritat implícites en les forteses, en la consolidació del classicisme arquitectònic a Catalunya, alhora que també els responsabilitza de l'augment de la formació tècnica i de la cultura arquitectònica dels constructors catalans, alguns dels quals assistiren a les classes de la Reial Acadèmia de Matemàtiques de Barcelona.

D'altra banda, Montaner i Mora destaquen la importància dels enginyers en la modernització disciplinària de la construcció, consistent en part a separar definitivament el traçat i l'execució de l'arquitectura⁴. Però, a part de les obres més representatives que serien la Ciutadella de Barcelona, la Universitat de Cervera i el Castell de Sant Ferran a Figueres, cal recalcar la importància dels enginyers en l'arquitectura religiosa del segle XVIII –des de la capella de la Ciutadella fins a la catedral de Lleida–, no únicament per les seves aportacions tècniques i formals, així com les seves innovacions pel que fa al sistema de treball, sinó també per la influència que tingueren en aquells mestres de cases, formats a peu d'obra, que participaren com a constructors de les seves obres més importants, des del castell de Sant Ferran de Figueres, concebut com a projecte més monumental dels enginyers militars a Catalunya, fins a la Universitat de Cervera o la mateixa Ciutadella en un moment més primerenc. Finalment, esmentar el fet que alguns

³ MONTANER, 1990, p. 175.

⁴ MONTANER; MORA, 1985, p. 140.

d'aquests mestres d'obres també pogueren beneficiar-se dels coneixements i les disciplines impartides a l'Acadèmica de Matemàtiques, promoguda pel cos d'enginyers i que fou, durant molt temps, l'únic centre on existí un ensenyament reglat en arquitectura a Catalunya.

A partir del projecte de Blai de Trinxeria, el procés constructiu de l'església parroquial de Sant Esteve és un fet prou conegut gràcies als exhaustius estudis de Danés o Pagès i Pons, juntament amb d'altres aportacions com les de Puig Reixach. No insistirem pas a repassar fil per randa els aspectes més coneguts sobre la construcció de Sant Esteve, sinó que posarem l'accent en aquells que no ho són tant. És per això que hem cregut interessant ressenyar dels llibres de comptes tots aquells artífexs "menors" que treballaren en la construcció del temple, materialitzant el projecte de l'enginyer Blai de Trinxeria, així com aspectes que van des de la procedència dels materials emprats per a l'obra fins a feines de caràcter més subsidiari durant el procés constructiu. De fet, mestres de cases de formació gremial i eminentment pràctica, basada en l'aprenentatge a peu d'obra i en l'observació de làmines o d'algun tractat o manual que els hagués arribat a les mans, ho eren la pràctica totalitat dels mestres de cases actius a Olot durant el període que tractem.

Tot i això, independentment que les grans obres olotines del segle XVIII –l'església i l'Hospici– hagin estat obres projectades per professionals com un enginyer militar en el cas de Sant Esteve o un acadèmic madrileny –sabem que Ventura Rodríguez va fer almenys importants retocs en el projecte inicial– en el cas de l'Hospici, la seva concreció material va ser a càrrec dels mestres d'obres locals, dirigits sempre per aquells que ja gaudien d'un major prestigi o reputació dins l'ofici. Seria, doncs, el cas de la nissaga dels Guardiola, encapçalada per Josep, que dirigí durant molts anys la construcció del magne Hospici, o dels Bertran, Anton i Pere, pare i fill, que foren els artífexs principals de la conclusió de la façana principal de Sant Esteve. D'altra banda, Anton Bertran ja era l'encarregat de dur a terme les obres a les nombroses propietats que el duc d'Híjar tenia en terres de la Garrotxa i el Ripollès, sobretot a la població de Vallfogona, al mateix temps que també guanyà el concurs per a la construcció de l'església de Ribes de Freser. També Josep Guardiola, per la seva part, intervingué nombroses vegades en l'execució de l'obra de Sant Esteve, sobretot pel que fa a reparacions preceptives a causa del desencaix entre l'església que havia projectat Blai de Trinxeria i la porció d'església vella que s'havia volgut aprofitar.

Anem, doncs, a fer-ne una breu relació segons la cronologia que va des dels inicis de l'obra fins a la seva benedicció⁵:

●

⁵ Totes les notícies ressenyades en aquest apartat estan extretes del Llibre de Comptes de l'obra de Sant Esteve (1749-63). ACGAX: Fons municipal. Obreria.

1749

-Es paguen diverses pòlisses a Esteve Bartrina per arrencar la pedra o al mestre de cases Joan Vall per arrencar la pedra del bosc de las Boïgas de Santa Pau. També l'arrenquen al mas Joan de Santa Pau (s'especifica que arrenquen pedra per fer calç).

-Es paga a Francisco Marca i Pere Marca com a fusters.

-Es paga a Josep Romans per serrar fusta, a Pau Rovira per la ferramenta, a Joan Llongarriu com a carreter, a Miquel Pujolar com a calciner, a Magí Serrat com a corder i, finalment, a Antoni Verdaguer com a ferrer.

1750

-El 6 d'agost es comença a paredar en la part del presbiteri, on es troba la primera pedra que s'havia posat el 3 d'agost, dia de la invenció del patró sant Esteve. La primera pedra fou posada i beneïda pel Dr. Esteve Vilanova, ardiaca i canonge de la catedral de Barcelona i vicari general del mateix bisbat (l'any 1753 serà elegit bisbe de Jaca i, posteriorment, bisbe de Tarazona). Val a dir també, però, que l'encarregat de picar aquesta primera pedra, de gran contingut simbòlic, fou el picapedrer Pere Pau Bassols. També cal destacar, segons els mateixos comptes relacionats, que es comprà una garrafa per posar "*lo acte dins la primera pedra*".

-En un pagament d'entre dos i sis jornals als operaris que treballen a l'obra del 17 al 22 d'agost tenim una relació força exhaustiva dels operaris de l'obra, que és la següent: Esteve Valls (sembla que és el mestre principal –cobra 10 sous, mentre que els altres en cobren d'1 a 9; Onofre Sala (cobra 8 sous), Pere Pau Bassols (cobra 9 sous), Francesc Pernau, Jaume Sala, Joan Güell, Esteve Nadal, "*Lo fill*" d'Onofre Sala, Jaume Puig, Joan Xiques, Pere Roch, Francesc Mas, Isidre Parrart, Tomàs Llosas, Jeroni Guardiola, Joan Casas, Ramiro, Rafel Mas, Barthomeu Cavaller, Isidre Homs, Joan Llongarriu, Joseph Puig, Fraxalet, Bernat Juliva, "*Lo fill*" de Jaume Sala, Josep Pujol i Joan Puig.

-El 24 de setembre es comença a arrencar pedra de la pedrera del bosc del Colell de Mont de la parròquia de Santa Pau, per a les pilastres o els basaments de l'església.

-El ferrer Pau Rovira és l'encarregat de llossar i encerar les escodes. També es paguen puntes d'escoda al ferrer de Santa Pau per la pedrera.

-Apareix Francesc Masó com a calciner, per la fornada de calç feta al Mas de Xexars (Mas de Xaxàs). Les fornades de calç es fan a llocs diferents: Miquel Pujolar la fa a Santa Pau al bosc de les Boïgues de Caralt, al peu del Grau o a l'aulina de Capsec de Bianya, o Rafel Solà al forn de les Boïgues del coll de Caselles. També apareix Isidre Vinyoles fent fornades de calç a Montagut. Com a fuster apareix Miquel Llor i com a carreter, Joan Llongarriu.

-Es paguen 2 sous i 6 diners per una llauna per un motllo per les pedres picades. Com a picapedrers apareixen Fèlix Vivas, Josep Tallador i Pere Almoinaria.

-Es paguen els ports de 128 càrregues de calç del forn de les Boïgues a la cabanya del Colell.

1752

-Per tal de facilitar l'ampliació del temple, s'enderroca la casa del Reverend Francesc Cors, de la qual s'havia fet una valoració el 31 de maig de 1751.

-Els mestres que apareixen en primer lloc són Pere i Josep Almoineria.

-Es paga als serradors de la Putoia per serrar pollancre per fer posts.

-Es paga per desfer la fusta del pont de Sallent, cedida a l'obra.

-Es paga pólvora per a la guixera i per a la pedrera, un brunyidor per a la pedra picada o un cossi per tenir aigua.

-No s'obliden, però, de representar comèdies els dies 3 (Sant Esteve), 4 i 5 d'agost. Així, el fuster Barbari i un fadrí preparen l'empostissat per a la comèdia i es paga el refresc dels comedians i la xocolata.

-A finals d'any es paguen 43 lliures a Anton Portell i Brachs, notari de Vic, en virtut de la comissió de la Reial Audiència contra "*los que derribaren la casa de la Doma, essent Domer lo Rnt. Francesc Costas (...) y no podent la junta dels obrers ab tots los medis possibles que se practicaren lograr la cessió de dita casa i no podent donar paletada alguna sens ella, se mogué tot lo poble y de improvis derribaren dita casa*".

1753

-Consta que es serra fusta a Riudaura i a Bianya per a l'obra de l'església.

-Apareixen com a operaris "*2 fills de Batista Guardiola*", essent probablement un d'ells Josep Guardiola, que més tard es convertirà en un dels mestres d'obres més sol·licitats d'Olot.

1754

-Pel que fa al guix necessari per a la construcció del nou temple, es fa referència a la guixera del Pairoló i al forn de guix de Ventulà a Sant Andreu del Coll.

-El mes de desembre es paguen dotze lliures a Jaume Diví "*arquitecto*" i al seu fadrí per "*desfer, natexar y tornar a parar lo retaula de Nostra Senyora del Roser, qual quantitat la paga dita obra per haver la confraria cedit a dita obra onze doblas en or*".

1757

-Apareix esmentat per primer cop com a operari Anton Bertran, que esdevindrà, juntament amb Josep Guardiola, el mestre d'obres més reputat d'Olot

durant gairebé l'últim terç del segle, a finals del qual el succeirà el seu fill, Pere Bertran i Sala.

1759

-El 2 d'agost es paguen 125 lliures a Josep Farigola, paraire d'Olot, per la casa que li comprà l'obra per tal d'edificar la capella fonda i sagristia⁶.

-Es paguen 6 lliures i 10 sous a Jaume Diví pels jornals de fer la figura de l'àngel posat sobre la mitja taronja.

-L'any 1760 es paguen 16 lliures a Francesc Escarpenter per fer "*lo sol se ha posat a la mitja taronja pagat per los Senyors Dn. Blas Trinxaria, Dn. Esteve Igosa y Lluís Bastons*". El mateix any, i pagat també pels mateixos senyors, fa vuit cartel·les de la cornisa de la mitja taronja, amb el cost de 19 lliures i 12 sous. Així mateix, Esteve Igosa paga també 15 lliures a Escarpenter per un esperit sant posat a la volta del presbiteri.

1761

-S'enderroquen finalment les parets de l'església vella. El dia 20 de juny l'obrer Ignasi Berengari rep 15 lliures, 7 sous i 6 diners que ell havia pagat a les persones que prengueren preus fets per espatllar l'església vella: Joan Xargay, Esteve Llagostera i Cristòfol Arau.

-Es paguen 100 lliures a Francesc Planas per la següent ferramenta: per als motllos de ferro per fer la cornisa de la mitja taronja, per a les motllures dels arcs, per a la cornisa gran i un mig motlle per als ressalts amb dos barrots de ferro per collar-los. Per a la ferramenta de tres vidrieres de la cúpula del presbiteri i dos més per a les finestres del creuer.

-Es paga a Domingo Castells per diferents claus per assentar el retaule major.

-Es paga a Jaume Diví per assentar la mesa i sacra de l'altar major.

-Es fa la tomba de la Reverenda Comunitat sota el presbiteri. Els jornals de mestres i manobres costen 75 lliures, 12 sous i 2 diners; 50 càrregues de calç, 18 lliures i 15 sous; 170 càrregues de guix, 31 lliures, 17 sous i 6 diners; 150 càrregues de greda, 7 lliures i 10 sous; 280 rajols de pam per als nínxols i 1000 de cairó, 9 lliures; amerar les 50 càrregues de calç, fer-ne morter i tragar-les cap a l'església, 11 lliures i 12 sous; fer puntes, llossos, colles i pasteres, 7 lliures i 17 sous; tragar la terra al firal, 22 lliures i 8 sous, i, finalment, no consta l'import de les pedres que es posen a sobre.

⁶ ACGAX: Notaria d'Olot. Joan Vayreda (1759).

-Es paguen 29 lliures, 11 sous i 7 diners a Gabriel Prat, pel temps que se li ha tingut l'hort ocupat i el dany causat en treure la greda de l'hort.

1762

-Trobant-se feta fins a la cornisa la capella fonda del Santíssim, el senyor Anton Vallgornera s'ofereix a pagar els jornals dels mestres i manobres fins a la conclusió de la capella, mentre que l'obra de l'església pagaria tots els materials. S'hi comença a treballar el 26 d'abril amb els següents operaris: Pere Almoïneria (cobra 10 sous), Anton Bertran (en cobra 9), Pere Valls, Jacint Valls, Joan Llongarriu, Jaume Puig, Josep Puig, Anton Creuet, Pere Ignés, Llorenç Bassols, Joan Moixina, Tomàs Llosas, Anton Salabert, Segimon Singlanta, Joan Xurell i Josep Colomer.

-El 16 de setembre de 1762 en la junta de l'obra l'enginyer Blai de la Trinxeria proposa que *“corrent la obra a cuydado y direcció sua com a director de ella junt amb los quatre setmaners com sempre corregut; ell, lo Sr. Dn. Esteve Igosa Comissari de Marina y lo Sr. Lluís Bastons pagarian las mans de un campanar, subministrant la obra los materials y se resolgué fos al de la part de tramontana y allí colocar las campanas. Així mateix oferi lo Rnt. Dr. Jaume Quera Sagristà buscar companys que junt amb ell pagasen lo altre de la part de mitg dia aont se posarà lo relotge, i aixís se aniran continuant las partidas que per dit effecte pagaran cada un de ells per setmanas.”*

-El mes de novembre es paga el vidrier de Vic Pau Dutrem per les quatre vidrieres del presbiteri, onze vidrieres més: una per al presbiteri, quatre per a la mitja taronja, una per a la capella de Sant Antoni, una per a la capella de Sant Isidre, una per a la capella de Sant Eloi i una altra per a la capella del Roser i els dos braços del creuer. Aquestes vidrieres havien estat finançades per les confraries dels sants respectius, que havien donat cinquanta lliures per a aquesta causa.

-Es paga Miquel Masmitjà per daurar i pintar l'àngel de la mitja taronja (15 lliures), per daurar les flames dels angles de la teulada (6 lliures) i per daurar la creu de la cimera del frontis de l'església (3 lliures).

-Es paguen nou lliures a Francesc Escarpenter pels quatre evangelistes que ha fet als angles de la mitja taronja de la capella fonda.

-Blai de Trinxeria paga 13 lliures i 10 sous a Joan Xargay per fer trenta-sis pams de pedra picada negra per a les cantoneres del campanar.

-El reverend Dr. Jaume Quera i els seus companys paguen 13 lliures i 10 sous al mestre de cases Josep Fàbrega per trenta-sis pams de pedra negra que ha picat i posat al cementiri per les cantoneres del campanar.

1763

Es beneeix el nou temple, amb unes grans festes de les quals es va fer una relació impresa, on es donava compte de les solemnitats que tingueren lloc el

mes de setembre. El dia 10 es procedí a la benedicció del nou temple, mentre que el dia 11 se celebrà la processó de translació del Santíssim des del santuari de la Verge del Tura fins a la nova església; processó encapçalada pels gegants i l'àliga reial, seguits de les confraries, els gremis i les corporacions eclesiàstiques i municipals, que realitzaren un recorregut per la ciutat, que per a l'ocasió s'havia engalanat amb altars i decoracions efímeres. Aquella mateixa nit s'encengueren lluminàries i es disparà un castell de focs d'artifici. Les festes continuaren fins al 14 de setembre⁷.

Entre els comitents, o almenys entre els particulars –deixant de banda confraries o institucions– que havien fet donacions per a la construcció d'aquest nou temple, destaca sense cap mena de dubte la figura d'Esteve Vilanova i Colomer, fill d'Olot i amb una brillant carrera eclesiàstica que l'havia dut lluny de la seva terra. No obstant això, la seva implicació en tot el procés constructiu fou notable i, de fet, ja havia intervingut activament en la benedicció i col·locació de la primera pedra de l'edifici. A partir d'aquest moment, Danés ja recull bona part de la nombrosíssima correspondència que Esteve Vilanova manté amb els comissionats de l'obra, tant per fer diverses i quantioses aportacions monetàries com per suggerir elements que modifiquessin la pròpia estructura de la nova església, amb l'autoritat que li conferia el fet de ser-ne el màxim benefactor⁸.

A més, el bisbe Vilanova patrocina la seva pròpia capella, dedicada a la Immaculada, a l'interior del nou temple. Així doncs, el mestre d'obres Anton Bertran i els manobres Antoni Creuhet i Baldiri Sala declaren que els obrers de l'església parroquial han fet entrega als comissionats per a la construcció de la capella del bisbe Vilanova (capella de la Immaculada), de diverses fustes, eines

⁷ BC: “Breve noticia de las fiestas y demostraciones de regosijo, con que la mui ilustre villa de Olot celebró la dedicacion de su nueva iglesia parroquial en el mes de setiembre del presente año de 1763.” [Manuscrit]. També se'n conserva la versió impresa, reproduïda total o fragmentàriament en els diferents treballs monogràfics sobre Sant Esteve. També es conserva un altre fullet imprès relacionat amb les mateixes festes. BC: “Perspectiva funebre en que se ajustan luces festivas con tinieblas funerales: sermon panegyrico predicado en el sumptuoso funeral que, à expensas del magnifico Ayuntamiento é ilustre obra de la populosa villa de Olot, se hizo dia 15 de septiembie de este año 1763 para sufragio de las almas del purgatorio de los que favorecieron à la reedificacion de su tan sumptuoso templo parroquial...”. Valentí, d'Olot. Olot: Juan Planas ..., [1764 o post.]. F. Bon. 9036.

⁸ ACGAX: Fons religiosos. Sant Esteve. Quadern *Resoluciones de la Junta de Obreros de la iglesia parroquial de San Esteban de la villa de Olot* (1748-69). Entre aquestes cartes intercanviades amb els membres de la junta i amb el mateix enginyer director, Blai de Trinxeria, trobem aspectes com ara el gran disgust que manifesta Vilanova pel fet que s'hagués enderrocat, amb l'objectiu de donar més amplada al carrer, la casa Morat, que havia estat comprada amb diners seus, sense que s'hagués pensat a aprofitar almenys una part de la casa –la que no fos necessària per ampliar el carrer– per tal de fer-hi un petit edifici amb una modesta renda anual a benefici de l'obra.

i altres recaptés propis de l'obra de l'església. És per això que especifiquen que per a la construcció de la capella s'havia utilitzat una *“porció de pedra carreuada que tenien dits obrers guardada per la construcció del altre campanar, de la qual se obra la part forana de dita capella que fa frente al carrer o plasseta desde son paviment fins a la cornisa, empleant en ella lo número de mil vuit centas de ditas pedras carreuadas, que havent la obra de comprarlas en lo estat se trobavan ditas pedras haguda raó a sa qualitat una ab altre judicam de valor segons la pericia de nostre art de quatre sous quiscuna, y juntas de trescentas seixanta lliuras barcelonesas, a més de altra gran porció de pedra basta de la mateixa obra empleada també en dita capella, de valor de unas trenta lliuras barcelonesas, havent-se igualment servit y valgut dits comissionats per la referida capella de tota la fusta de dita obra que han necessitat y volgut, com de dotze entenas de las majors y de las demás inferiors que han necessitat, y així mateix de cent y dos cabirons, las dos pontonas, cordas, catífols, cadena, trenta sis llibants de espart, dos sogas de espart, palas, remenadors de fer lo morter, sis cindris, llatas, escarpas, mall, magall, parpal y finalment de tot enterament quant hi ha hagut propi de dita obra y han volgut usar y valerse per dita capella dits comissionats sens reserva de cosa alguna, de manera que és constant y cert que a no haver tingut dits comissionats la ajuda tant singular de las referidas cosas ab la llibertat tan ampla com sempre han tingut, no se trobaria la dita capella en lo estat avançat que se troba, a més que son gasto del que s'hi troba obrat seria de molt considerada major suma del que pot haver estat ab los usos de ditas cosas.”* Cal assenyalar, finalment, que el bisbe de Tarazona, Esteve Vilanova, morí el 5 d'abril de 1766 als 58 anys⁹.

Un gegant amb peus de fang: l'església de Sant Esteve amb problemes estructurals

L'any 1772, el corder d'Olot Rafael Bassols deixa en el seu testament una quantitat important per tal de fer un cadirat a la capella dels Santíssim Sagrament¹⁰. Però també aquest mateix any, concretament el mes de gener, és quan l'Ajuntament adreça la petició al Consell Reial¹¹ per tal que el llegat d'Antoni Llopis –que havia quedat sense aplicar– reverteixi en la ciutat. L'Ajuntament demana directament que el llegat de Llopis sigui destinat a la construcció d'un

⁹ DANÉS i TORRAS, Joaquim, vol. XIII, 2367.

¹⁰ ACGAX: Notaria d'Olot. Benet Anton Conchs (1772). Fol. 141.

¹¹ Al llarg del treball ens referirem indistintament al “Consell Reial” o bé al “Real Consejo de Castilla”, fent referència al mateix organisme, que constituïa la més alta instància estatal.

hospici i escola de gramàtica, amb la consegüent habitació per als mestres. A més, però, l'Ajuntament demana que una part del llegat es destini a l'acabament del nou temple. És per això, doncs, que només set anys després de la seva benedicció, la sol·licitud adreçada al Consell Reial s'expressava en aquests termes:

“También parece a este común exponer a la Real Magestad que habiendo con mucho afán, caritativa contribución de los individuos del pueblo reedificado en mayor forma un sumptuoso templo para parroquia de que tanto necesitaba, se halla en el día aquel con harta necesidad por falta de haveres precisos para su conservación y reparación de la obra, que en parte amenaza ruína; lo que parece podría repararse, entre otras cosas de menor coste, con la construcción de un fuerte pórtico que sirviera de estribo a la pared delantera y a las dos torres, que en su fachada se hallan levantadas, asegurando con esto la permanencia de la demás fâbrica que en esta parte, más que en otra parece que en el día lo necesita.

Ese mismo magnífico templo está en el día sin el órgano proporcionado a su capacidad, faltando con eso el debido lucimiento a las funciones que allí se celebran; sin embargo que este común parece tiene el cargo de la manutención de dicho órgano anexo con el patronato del Beneficio, que para su Maestro en la misma iglesia se halla fundado, no tiene en el día medios ni posibilidad de contribuir para ese efecto respecto de los atrasos que en sus fondos padece y de las Reales Disposiciones sobre costear en gastos extraordinarios las que rendidamente venera.

*Para la construcción del pórtico y fâbrica del órgano susodichos, con algun otro reparo que sea urgente, parece fuera bastante la cantidad de 6000 libras barcelonesas, que se sacarán de dicho pingüe patrimonio de Antonio Llopis.”*¹²

El cas és que el permís reial va arribar, però sense fer referència en cap moment a l'aplicació d'una part del llegat de Llopis a la construcció d'una nova façana que, segons hem vist que resava la sol·licitud, havia de solucionar els problemes estructurals que ja sembla que amenaçaven una obra de construcció tan recent. És, doncs, aquesta sol·licitud la primera declaració manifesta de la suposada i accelerada degradació que havia patit una construcció nova, projectada per un enginyer militar. I també de les dificultats que hi havia per concloure una part tan representativa de l'església com era el frontispici. Podria ser, en part, que la sol·licitud o el plany al Consell Reial per tal d'obtenir part del llegat de Llopis obeís més aviat a l'oportunitat d'acabar una obra massa costosa? O els problemes

¹² AHN: Consejos. Legajos. 22.801.

estructurals que al·leguen ja eren reals i evidents? Perquè la solució d'eliminar-los mitjançant la constucció de la façana —que era l'últim que mancava i que havia de ser una obra costosa, per dimensions, monumentalitat i representativitat— és, si més no, curiosa. No serà fins més tard, però, i en vista de la impossibilitat material de dur a terme aquests propòsits, que els clams, ja no per construir una façana, que es començarà igualment, sinó per solucionar les esquerdes i els problemes de solidesa de l'església, es faran cada cop més patents.

Així doncs, el 20 de gener de 1787, a instància de l'Ajuntament d'Olot i obrers de l'església parroquial de Sant Esteve, compareixen com a testimonis els mestres de cases Anton Bertran, que declara tenir 51 anys; Josep Guardiola, de 47 anys, i Joan Bassols, també de 47 anys. La seva declaració és unànime, tots tres afirmen: *“Que es cierta y urgente al necesidad de reparos en la iglesia parroquial de San Esteban de esta villa, y aunque no obstante en la mayor parte de su construcción es nueva, pues se empezó a celebrar en ella en el año de mil setecientos sesenta y tres, pero el haberse valido de mucha parte de las paredes de la antigua iglesia, pudo en parte por falta de la perfecta coligación con las nuevas, haver ocasionado las ruínas que amenazan, en tanto que luego de levantada la fàbrica y hechas las bóvedas de la nueva iglesia se experimentaron algunas rajadas tanto en las paredes como en los arcos y bóveda, no obstante que por mayor firmeza y estribo de las paredes y bóveda se edificaron dos capillas laterales en el crucero, no pudo conseguirse que no creciesen las rajadas y no amanebiesen otras de nuevo. Estas por dos veces se han procurado cerrar con buenos materiales, jugando que una vez solidada o asentada la obra no volverían, pero se ha experimentado muy al contrario, porqué algunas se han abierto con mayor extensión, hasta haber caído ya algunos pedazos de hieso de una boquilla de la cúpula en las últimas fiestas de Navidad, de que quedó consternado parte del pueblo y mayormente el clero, que de después hacen algunos las funciones con temor, y si sucediese otra vez en tiempo de alguna función de concurso en que se llena la iglesia, huyendo las gentes podrían atropellarse unas con otras y suceder notables desgracias. Pero la más imminente ruína que amenaza es de la cúpula de la iglesia, ocasionada de la debilidad de los quatro arcos sobre que insiste, a causa del peso han perdido ya parte de la curba que tenían, y asimismo por ser incompleto el grueso de una pilastra sobre que cargan dos de los arcos referidos. Y para quitar todo peligro de ruína de dicha cúpula y dexarla con la hermosura que tiene, debe hacerse nueva, empezando por sus arcos principales y recomponiendo la referida pilastra: Igual necesidad hay de recomponer los texadosa fin de evitar las goteras en tiempo de lluvias, que por ser muchas ocasionan notable perjuicio a la bóveda y paredes, cuyo coste de todo lo hasta aquí referido y de cerrar las rajadas y para que la fàbrica o edificio mantenga la debida hermosura segun pericia del declarante en el arte de albañil, habiéndolo*

todo calculado ascendería a la suma de dieciocho a veinte mil libras catalanas, antes más que menos, no habiéndose parado en formar cálculo de otros reparos que también necesita dicha iglesia, como son la recomposición del campanario, del qual debería derribarse todo el cuerpo octógano y conclusión de la puerta principal que el testigo dexa por considerarlo de demasiado coste y no de tan inminente peligro, como los reparos que tiene arriba explicados.”¹³

D'altra banda, també compareixen Vicenç Homs i Francesc Ordeig, sastres que declaren: *“Estar bien noticiosos de las pocas ropas y ornamentos de que está compuesta la sacristía de la iglesia parroquial de San Esteban, pues los pocos que hay son casi inservibles e indecorosos para celebrar los oficios Divinos, en tanto que han reparado los delcarantes que en dicha iglesia a más de los pocos ornamentos existentes faltan muchos para poder los sacerdotes seguir las rúbricas que la iglesia ordena, de suerte que los declarantes, por un efecto de commiseración en el año pasado recogieron algunas limosnas con las cuales fabricaron algunos de los ornamentos que más a menudo se necesitan, por cuyo motivo consideran sumamente necesario y preciso el surtir de ornamentos y ropas en dicha iglesia, y por ellos gastar la cantidad de cinco o seis mil libras sobre poco más o menos, y con ellas se pueden poner ornamentos y ropas de servicio en dicha iglesia, y solo con dicha cantidad se podrá costear y componer aquellos más necesarios y correspondientes a la iglesia de dicha villa.”¹⁴*

Aquestes declaracions són corroborades per diversos membres de la comunitat de preveres, que també confirmen la necessitat urgent de construir un nou orgue. Així, segons consta en la declaració del prevere Josep Castelló, organista de l'església: *“(…) siendo la iglesia muy capáz en su extensión y la comunidad poco numerosa y faltada de voces, careciendo de órgano deben los comunitarios continuamente cantar, que de haber órgano no lo habrían de hacer, pues solo existe un principio de él, vulgarmente dicho cadireta, la que al tiempo de la construcción del actual templo se compuso de las flautas menos rotas que se hallaron en el órgano que había en la antigua iglesia por haberse de precisión tenido que componer algun instrumento para acompañar el coro, pues se tenía en aquella sazón la esperanza de construir un entero órgano que no se ha podido conseguir por falta de medios y caudales en la obra, hallándose ya en el día dicha cadireta o principio de órgano en estado de no poderse tocar por hallarse descompuesta; por cuya construcción de órgano completo debe gastarse la cantidad de seis o siete mil libras catalanas.”*

●
¹³ AHN: Consejos. Legajos. 22.801.

¹⁴ AHN: Consejos. Legajos. 22.801.

Domingo González Espinosa, en nom de Francesc Xavier Esteve, monjo benedictí de Sant Esteve de Banyoles, administrador o ecònom segrestari de les rendes i emoluments de l'abadia de Sant Pere de Besalú, respon al requeriment de l'Ajuntament d'Olot, realitzat ja el mes d'octubre de l'any anterior, 1786, que se segrestí la tercera part dels delmes que l'abadia de Sant Pere de Besalú i altres llevadors perceben a la parròquia d'Olot per tal d'invertir-los en la reparació de l'església parroquial de Sant Esteve, ornaments i construcció de l'orgue. Aquest és el seu argument:

“Lo cierto es que la fàbrica material de la iglesia es casi nuevo por haverse enteramente reedificado hará poco más de veinte años, y como entonces quisieron aprovechar algunas paredes, basas y otras cosas de la antigua, no es extraño que la unión o trabazón de la nueva a ella haya producido algunas grietas nada peligrosas y así se advierte que no se ha suspendido la celebración de los divinos oficios en ella, y que estan dedicados en la actualidad a edificar un suntuoso frontispicio que ciertamente escusarían si la ruína fuera tan inminente como ponderan, y lo que estan gastando en aquella obra exterior lo emplearían más bien y de necesidad en la interior que contemplan precisa, y procurarán con tanto mayor esfuerzo persuadirlos, por la casualidad de que en uno de los días de Pascua de Navidad del año próximo pasado al tiempo de los oficios se desprendieron unos pequeños pedazos de yeso del techo de la capilla mayor, con lo qual se asustaron algunas gentes, creyendo era cosa mayor o terremoto; pero después se desengañaron, vieron que ni indicaba ruína ni pasó de ser lo que suele acaecer en cualquier otro edificio fuerte y firme, y asisten los fieles sin temor ni recelo alguno. Tampoco puede concederse, se halle tan escasa y necesitada de ornamentos aquella iglesia, ya que por que si fuera cierto no hubiera omitido el Reverendo Obispo de Gerona que quasi todos los años la ha visitado, dar providencia para que se hicieren o compusieren, y ya porqué voluntaria y oficiosamente la hubieran dispuesto los capitulares y obreros con las crecidas cantidades, que sin necesidad y por ostentar estan gastando en la fachada o frontispicio, por ser aquel objeto más digno y preferente y el no haber dispuesto el Ayuntamiento y obreros un inventario circunstanciado o descripción general de los ornamentos que se hallen en aquella iglesia y su sacristía, con expresión de su estado, para haber instruido en esta partes u recurso; no deja de inclinar a la ninguna necesidad de los precisos y a que apetecen otros más lúcidos y ostentosos. También es incierto que la iglesia carezca de órgano, pues lo tiene corriente y se hizo al mismo tiempo que su fàbrica o reedificación, aprovechando los flautados y otras piezas del antiguo que había, y el solicitar se construya nuevo consiste en que el Beneficiado organista don Josef Castelló (que se tiene haber sido uno de los testigos de la enunciada información) está empeñado en que se haga mucho mayor, completo a toda costa, siendo muy bastante el que

hay, para lo que es la iglesia y sus funciones; y quando más necesitará alguna leve compostura. Aun quando fuera y por formal justificación resulte ser preciso algun reparo de la fàbrica, ornamentos y órgano, de ningun modo se puede ni debe obligar a la abadía de Besalú a que contribuya anualmente con la tercera parte de los frutos decimales que les corresponden de aquella parroquia, como sustancialmente lo solicitan el Ayuntamiento y obreros con la consignación y sequestro, que proponen sin tiempo ni término, como por modo de pensión o renta fixa anual para continuas obras, respecto de que aun llegado el caso de que se reconozcan todas las precisas y se saquen a subhasta y rematen en el postor o postores más beneficosos, segun costumbre y estilo general, solo podría obligársele a contribuir proporcionalmente para ellas como los demás que tengan intereses en la iglesia, sus derechos y frutos. La Villa o Ayuntamiento puede estimarse como patrona, porqué en tiempo del antiguo gobierno de aquel Principado tomaban sus capitulares, que se llamaban cónsules posesión en la misma iglesia y hacían inventario de sus alhajas y ornamentos, y en la actualidad nombran y eligen privativamente los obreros, los remueven, les toman las cuentas y hacen otros actos semejantes indicativos del patronato laical, y sin duda en este concepto dispusieron su reedificación, ayudándose de limosnas y questorias, tomando tambien algunos censos para aumentar su fàbrica con mayor extensión, y de qualquier modo nunca podrán excusarse sus caudales públicos de contribuir con quanto permita su estado y a proporción. Los de la fàbrica no son tan escasos como se ponderan por el cura sachristán, domero y diácono en su escrito de 24 de abril, suponiendo que no tiene otros bienes ni arbitrios que la piedad de los feligreses, pues no pueden negar que percibe unos seis mil reales anualmente por el terreno llamado Bosch de Tosca, sito a las inmediaciones de aquel pueblo, diferentes pensiones anuales de censo con el título de la obra; el derecho que llaman de campanas, y le produce bastante; las colectas que son de alguna importancia y otro arbitrio, que le producirá mensualmente más de 100 libras moneda catalana; y la verdad que con todo este rendimiento ha podido oportunamente ocurrirse a los gastos de las obras precisas, como único y principal objeto de su destino; y acaso se habrá invertido en otros muy ajenos, quando no lo tenga existente o suficiente para el fin, lo que resultará de las quantas que deberán reconocerse y examinarse en el caso de haberse de hacer algunas obras.¹⁵

●

¹⁵ AHN: Consejos. Legajos. 22.801.

És en aquest moment, i davant de l'interrogant sembrat pels representants del monestir de Besalú, que intervé Francesc Soriano, mestre d'obres de reconegut prestigi i membre d'una nissaga que ja trobem activa a la ciutat de Girona durant l'últim terç del segle XVII —el seu avi, Bartomeu Soriano, construeix la magnífica escalinata barroca de la catedral i un oncle seu, també de nom Francesc, dirigeix les obres i realitza el segon projecte per a la Universitat de Cervera—. El nostre Francesc Soriano treballa sobretot per terres gironines i en aquell moment tenia al seu càrrec diverses obres, tot i que estava especialment centrat en la direcció de l'església nova de Tordera, població des de la qual es desplaça a Olot durant l'estiu de 1790 per tal de fer la següent relació sobre l'estat en què es trobava l'església:

“Primeramente que el motivo por que la cúpula o media naranja demostrada en el plano de número 1º ha hecho movimiento, es por razón de la falsedad de los materiales con que se hallan contruidos los quatro arcos torales signados de letras A. B. que la sostienen, pues a más que son todos de cal y piedra vulgarmente llamada tosca, es esta tan desigual y blanda que apenas podría resistir la mitad del peso que en el día sostiene, motivo por el qual habiendo perdido los arcos la curva va desplomándose su cúpula por instantes; de manera que hallándose los otros quatro arcos que componen el ochavado de la cúpula demostrados en el mismo plano, de letra C de la misma especie y condición que los antedichos, cargando como cargan sobre los tercios de aquellos, es tan grande su peso que han perdido el recto por la parte de dentro de un palmo y medio, de modo que se reparan en ellos unas grietas que en el día se hallan tapadas y vuelven a abrirse de más de dos pulgadas que amenazan una total ruína.

En segundo lugar, que el motivo por que lo restante de la bóveda y arcos de la iglesia demostrados en el plano de nº 3 de letra P han hecho movimiento es porqué siendo su construcción de cal y piedra tosca como los anteriores, no tienen fuerza para sostener la bóveda que los carga y una grande pared de mampostería ordinaria que carga encima de cada uno de dichos arcos de unos once palmos de alto y tres palmos de ancho hecha a fin de sostener el texado que la cubre; y con el enorme peso que tienen que sostener les ha hecho perder su curva en términos que es necesario pronto remedio.

En tercer lugar, el motivo porque el campanario de dicha iglesia está inclinado más de un palmo y medio de su plombo al frente de ella y sobre la capilla, demostrado en el plano de número 4 signado de letra V, es porque el arco de dicha capilla y el de su colateral se abren por falta de estribo en la pared del frente de dicha iglesia, en que cargan una parte, de modo que el peso del campanario apretando el arco de dicha capilla con su empuje aprieta la pared y la va abriendo irremisiblemente y lo mismo sucede a su colateral, aunque no sostiene tanto peso.

En cuarto y último lugar, el motivo porque las paredes de parte de afuera la iglesia y dentro de ella, desde las bóvedas de las capillas al texado se reparan muchas grietas es porque sin embargo de estar bien cimentadas y plombadas cuando se construyeron aquellas, se fabricaron parte encima y parte de lado de paredes antiguas, de lo que se han seguido dichas grietas, por el movimiento que en semejantes casos acostumbran a hacer las obras nuevas de las antiguas.

Primeramente debe derribarse la cúpula de la iglesia totalmente hasta su cornisa mayor, comprendidos sus arcos, volviéndola a formar de nuevo con arcos de mahones del grueso y conforme queda demostrado en el plano de número 2, signados de letras H y N y la bóveda tabicada al grueso de tres ladrillos conforme al mismo perfil de letra O, construyendo las paredes en ángulo recto para su mayor solidez, como queda demostrado, cuya obra y materiales ascenderá a la cantidad de 5200 ll 15 s 6.

En segundo lugar, que deben destruirse los texados y paredes construídas encima de los arcos que sostienen la bóveda de la iglesia, según lo demuestra el perfil de letra P y pared de letra Q, formando unos caballos de madera como demuestra el perfil de letra T para sostener el texado que en el día descansa en las paredes que han de demolerse y respecto que los texados se hallan de texa bana al presente y ser preciso derribarlo para encaballarlos, se tendrá cuidado a su nueva construcción de poner las texas a lata por canal, como es costumbre, al fin de remediar las goteras que podrían destruir las bóvedas como sucede en el día, cuyo importe y materiales ascenderán a la cantidad de 1450 ll 2 s 1.

En tercer lugar, deben cimentarse las paredes de la parte exterior de la iglesia con piedra de sillería, a pico grueso hasta encontrar su deplomo introduciendo algunas ataduras de piedra dentro sus paredes para su mayor solidez, y por parte de dentro de la capilla que se halla debaxo del campanario y a la otra capilla su colateral, se han de cimentar las paredes de la entrada de dichas capillas de sillería, formando nueva pilastra y nuevo arco a cada una, según queda demostrado en el plano número 4 de color amarillo, cuya obra y materiales ascenderá a la cantidad de 3100 ll 4 s 3.

En cuarto y último lugar, para remediar y poner con seguridad las paredes principales interiores y exteriores de la referida parroquial en términos sólidos es preciso recurrir sus grietas con ligaduras de piedra y mahones con mezcla de cal y hieso, manifestándolas bien a fin de que queden bien masisadas, y unidas, para cuyo trabajo y materiales deberán impendirse 275 ll 8d 4. Total: 10027 ll s 2.

Y aunque la fàbrica de la iglesia es cierto amenaza ruína, con todo no duda el relacionante que dará lugar para su reparación como cosa de dos años, a menos que sucediese algún terremoto, y que cuando la obra quiera moverse dará sus señales que pueden y deben observarse para precaber el daño que podría suceder: Y esta dixo ser su fiel y verídica relación de lo que según ley de Dios y

su conciencia siente en el particular, por la pericia y práctica que tiene en semejantes asuntos, y la firmó de su mano con su Excelencia, de que yo el infraescrito escribano doy fe."¹⁶

Abans de l'informe de Francesc Soriano, trobem diversos rebuts durant l'any 1790 sobre petites intervencions a l'església de Sant Esteve, ja que el 21 de febrer es paga el mestre d'obres Josep Guardiola per adobar la teulada i posar-hi "*dos tortugas novas al teulat del campanà*", mentre que el mes de juny també es paga el mateix mestre de cases per "*espolsar l'església i esterenyinar*"¹⁷.

Després de l'informe de Francesc Soriano, aquest signa un rebut el 13 d'octubre del mateix 1790 per la quantitat de 54 lliures i 15 sous, en concepte de les despeses pel desplaçament des de la vila de Tordera –on Soriano estava dirigint la construcció de l'església–, per l'informe sobre l'església d'Olot –realitzat per encàrrec del governador de Girona–, per aixecar els plànols corresponents i per formar el càlcul del cost de les obres.

Així, l'any 1791 segueixen les despeses per pal·liar els desperfectes de l'església, amb el pagament realitzat a Josep Guardiola per adobar la volta del pòrtic del costat de la capella del Sant Crist i per adobar i posar un cabiró a la capella de Sant Josep. També es fa un pagament a Josep Guardiola per desembarassar l'ossera del cementiri i fer-hi una porta¹⁸.

L'any 1792 els representants de l'Ajuntament d'Olot continuaven afirmant que la ruïna de l'església era una qüestió imminent, segons es desprèn de l'informe de Santiago Elcacho, on es diu que l'església "*se halla con varias aberturas y actualmente se van abriendo otras en las paredes principales y en los arcos y bóvedas, que la cúpula amenaza ruina, tanto que de una de sus buguillas se han desplomado ya algunos pedazos de yeso en tiempo que se hallaban muchas personas en la iglesia, que para evitar el peligro inminente es necesario reedificarla con sus cuatro arcos, siéndolo tambien para que se mantenga con solidez haber de recomponerse una pilastra y los tejados, cuyo coste ascenderia de diez y ocho a veinte mil libras, sin incluir la compostura del campanario y de la puerta principal; que es igualmente cierta y urgente la necesidad de ornamentos y vestuarios, de modo que por falta de ellos no pueden observarse las rúbricas de iglesia y sus funciones, ni celebrarse con la decencia y decoro que corresponde,*

¹⁶ AHN: Consejos. Legajos. 22.801.

¹⁷ ACGAX: Fons patrimonial Casabona. Pau Casabona i Caralt. Documents com a obrer de l'església de Sant Esteve d'Olot (1786-96).

¹⁸ ACGAX: Fons patrimonial Casabona. Pau Casabona i Caralt. Documents com a obrer de l'església de Sant Esteve d'Olot (1786-96).

*y que para lo preciso eran necesarias de cinco a seis mil libras: Que también lo es la construcción de un órgano correspondiente a la capacidad de la iglesia por la frecuencia de funciones y escasez de voces, en que habían de gastarse de seis a siete mil libras, y que esta iglesia es de patronato laical.*¹⁹

A més, esgrimeix l'argument que, a part de Francesc Soriano, havien reconegut l'església quatre mestres d'obres més i que tots havien arribat a la mateixa conclusió sobre la necessitat urgent de reparar el temple. També diuen que el mateix bisbe de Girona havia revisat els ornaments i havia conclòs que *“los más estaban inservibles, totalmente destruidos e indecentes, que se necesitaban indispensablemente seis casullas de cada color; capas, albas, amitos y algun terno que costaría todo lo menos tres mil libras”*. S'explicava que les rendes de la fàbrica, amb totes les seves entrades, ascendien tan sols a 600 lliures i que encara no cobrien les despeses de censals, campaners, escolà, pa, vi, cera i rentar la roba, a més de les despeses derivades del plet mantingut amb l'abat de Besalú per la negativa d'aquest a contribuir en les obres de l'església, tot i que *“las razones que se exponían por parte del Abad de Besalú eran de ningún mérito y que en estas circunstancias eran de dictámen que este, como preceptor de todos los diezmos y parte de la primicia, solo debía soportar estos gastos y que eran precisas las cantidades de su graduación, excepto el órgano, que podía hacerse con dos mil libras”*.

El document insisteix en el fet que: *“Al Abad de Besalú se le ha hecho ver que la fàbrica de Olot carece de rentas y que son urgentes los reparos y en una palabra se le ha convencido con la mayor escrupulosidad de haber llegado el caso de que haya de ocurrirse a los diezmos para estas necesidades. ¿Qué más puede apetecer en un recurso de esta naturaleza? Sin embargo insiste en sus solicitudes, alega las mismas razones que a los principios contradice los informes tomados por el Consejo con tanto acierto y escrupulosidad, y ofrece justificar lo que ya está acreditado, y en que se conformó en la Audiencia instructiva segun resulta de los informes, como lo fueron el estado de la fàbrica y sus rentas y la ninguna responsabilidad de sus ministros por lo incongruo de sus dotaciones nada correspondientes a el trabajo personal de su ministerio: observa en su último alegato una total incongruencia, pues contra aquella conformidad insiste en calcular a su antojo las rentas de la fàbrica, sus gastos y sobrantes arbitrariamente y ofreciendo prueba quando ni la dió ni pudo darla en le juicio instructivo donde debía y se le oyó completamente. Todos estos antecedentes manifiestan con evidencia la poca buena fe del abad de Besalú y que se verá con malicia*

¹⁹ AHN: Consejos. Legajos. 22.801.

en este expediente, proporcionando dilaciones evitables y que tanto perjuicio pueden causar a el público y aun a la religión por falta de templo y demás necesario para el culto y divinos oficios. Se particulariza en censurar la conducta de los obreros graduando de mala versación su celo y cuidado en las obras de la iglesia, y para persuadir que han invertido superadamente las rentas de su fàbrica trae a colación la parte del retablo de la capilla maior, la traslación del órgano a los pies de la iglesia, la fàbrica de una torrecita y una campana en ella para tocar a misa y la construcción de una portada graduando de exceso todo eso, más no ha podido justificarlo; pues el retablo fue preciso por estar inservible el que había, y se suspendió su colocación hasta perfeccionarlo, la torrecita y la campana fue indispensable para avisar a las misas porqué las de la torre principal no se oyen bien en el pueblo por su distancia, la traslación del órgano fue para desembarazar la capilla del Dulce nombre de Jesús, la portada o frontispicio que supone superfluo y de mera suntuosidad del Abad, es un reparo de la pared principal de la iglesia que por las muchas oberturas que tenía amenazaba ruína; todas estas obras a más de ser útiles y necesarias, se han costeadado por devotos y particulares a sus expensas en que nada tiene que ver el Abad de Besalú y mal podría haberlas hecho la fàbrica quando a penas alcanzan sus rentas a la paga de réditos, gastos provisionales y diarios de la iglesia indispensables para su servicio ordinario y para las costas del pleyto que se ha referido, y esto con los auxilios de los feligreses fuera de que no ascienden estos gastos a las cantidades que pondera el Abad. Es verdad que esta iglesia se ha visitado por los Reverendos Obispos o sus visitadores, y aún que han observado estas necesidades no han podido remediarlas por sí, por ser esta una acción propia de los obreros contra los perceptores de diezmos y primicias, y no ha podido hacer más el Reverendo Obispo de Gerona, que enviar algunas ropas y ornamentos por sí, para remediar esta necesidad y evitar la indecencia, y haber contribuído con crecidas limosnas el año de 44 quando se reparó la iglesia.”

De manera que l’Ajuntament d’Olot considerava que “*el total de las rentas de la Abadía es pingüe, y de mucho sobrante a la ostentación y decencia de la dignidad, nunca podrá exonerar a el Abad de contribuir a estas necesidades con las rentas respectivas a Olot, que es lo que únicamente se le pide, y no las de otros partidos. La información practicada por este con testigos de Besalú parciales y legalmente tachados y los demás documentos que presenta con su último alegato padecen los mismos vicios de ilegitimidad, falsedad y falta de solemnidad; segun resulta del testimonio que presento en debida forma, el Abad de Besalú no tiene derecho alguno a el todo ni parti del bosque de Malatosquera en el término de Olot, ni este ni sus antecedentes han estado en posesión de él, antes bien y aunque ha procurado idear medios de demandar alguna porción de este bosque de que pervive los diezmos el párroco de San Cristóbal no se ha determinado jamás*

a ponerlas en execución, siendo constante que en las rentas de la fàbrica que se han justificado entre lo que percibe de este bosque que es una corta porción, mal podría ceder el Abad de Besalú una cosa que no tiene y nunca ha tenido, con lo que queda satisfecha la falsedad de la información y documentos.”

L'any 1803, una carta del prevere Ignasi Salgàs a l'abat del monestir de Sant Pere de Besalú pretén confirmar la veracitat de la ruïna imminent que amenaçaven algunes parts de l'església, i els mestres d'obres Jaume Traserra i Joan Laboria fan relació el 19 de març de 1804 de l'estat de l'església de Sant Esteve, els mals de la qual provenen del fet d'haver unit la nova església amb les restes de la vella, assentant part de la nova construcció en terreny fals. És per això que sobre la necessitat de les obres al presbiteri, consideren: *“Deben derribarse los quatro arcos del crucero y deben levantarse de nuevo dándoles el espesor correspondiente de quatro palmos quadrados, y así mismo la cúpula con las quatro boquillas del dicho crucero, al fin de formar la misma cúpula redonda y no con lunetas, como menos pesada y más arreglada al estilo del día. Igualmente deben formarse bóvedas en el rebanco de dicha cúpula, la qual hemos resuelto hacer de ladrillos dobles, vulgarmente maones puestos de esquina para mayor resistencia y fortificación; también se han de formar dos arcos de la definición de las quatro boquillas para sostener el techo de la expresada cúpula (...). En la capilla del Buen Jesus debe levantarse una porción de pared para fortificar el arco que se halla encima la pared vieja, en la que por falta de grueso formaron dicho arco. Para poder llenar este pilar o columna deben tomarse los cimientos tan hondos como sea posible, para la seguridad en volver a reparar dicho defecto. Los demás pilares del crucero no han merecido nuestra detención, porque no se observa en ellas rendija alguna de consideración y únicamente nos hemos parado en las dos paredes del mismo crucero de las dos capillas colaterales, las que observamos mal trabajadas, y unida parte de lo viejo con lo nuevo.”*²⁰

Res de nou, doncs, més enllà de la ratificació dels problemes estructurals que patia l'església i que seguien sense resoldre's per manca de finançament. De tota manera, això no impedeix que es duguin a terme altres obres parcials a l'església, com ara l'ampliació de la capella del Sant Crist l'any 1808, en la qual treballen Pere Bertran dirigint les obres i els mestres de cases Miquel Borrell i Jaume Toronell.

No havent prosperat cap tipus d'acord i continuant la mateixa controvèrsia, l'any 1816, els mestres de cases de Besalú Narcís Domènech i Joan Figueras certifiquen que la fàbrica del monestir benedictí de Besalú estava reduïda a la

●
²⁰ AHN: Consejos. Legajos.

construcció de cinc cases que ocupaven 29 peus i mig de llarg pels mateixos d'amplada; cada una de les cases tenia dos pisos, però afirmaven que la seva fàbrica no era pas de luxe “*ni puede serlo, no solo atendida la situación del terreno, sino también por ser obra de mampostería y formada de los despojos del anterior monasterio que arruinaron los franceses durante la ocupación de la villa y del país*”. Era evident, doncs, que el monestir de Besalú també “reivindicava” la seva pobresa, aprofitant les vicissituds de caràcter bèl·lic que havien assolat el país i més encara aquesta geografia fronterera²¹.

El cas és que, després de tot, l'any 1819 tenim ni més ni menys que la màxima autoritat en matèria arquitectònica del Principat, l'arquitecte d'origen lleidatà i director de la recentment estrenada escola d'arquitectura de Llotja, Antoni Cellés i Azcona²², visitant l'església de Sant Esteve amb la finalitat d'emetre un informe que determinés l'estat i l'origen dels problemes estructurals de l'obra, alhora que també s'havia d'erigir com a màxima veu autoritzada per dilucidar una solució efectiva a la inestabilitat de l'església²³. Després del seu examen dels materials que componien l'edifici –sobretot la pedra volcànica, tan pròpia de la zona– Cellés va escriure un assaig sobre la pedra volcànica aplicada a la construcció, aprofitant la seva estada a la ciutat i l'oportunitat de conèixer sobre el terreny les característiques i possibilitats materials de la pedra volcànica, la greda, que ell compara amb la pedra tova utilitzada pels romans en exemples d'arquitectura tan monumental com ara les termes de Caracalla o de Dioclecià, essent aquesta una pedra lleugera per suportar l'audàcia de les voltes.

L'any 1825, després d'acabar el “*tablado*” de la música, es va resoldre arreglar el monument, per la qual cosa es necessità un nou disseny de Joan Carles Panyó, advertint que les vuit columnes de l'entarimat dels músics poguessin servir també per al monument. De tota manera, mancava fer vuit columnes més de bell nou, que s'havien de fer i “adornar” de la següent forma: “*ab sas arquivras, y tant estas com aquellas son pintadas del modo segueix lo altar del Sant Christo o del Santíssim. Se posa sobre quiscuna columna un dissenyo de uns angelets pintats al color de la pedra, alogiatius al sepulcre del Salvador y sobre la ar-*

²¹ AHN: Consejos. Legajos. 37.439.

²² A Barcelona, l'any 1797, es produeix un intent de crear una escola d'arquitectura a Barcelona, aprovat per la Real Academia de San Fernando l'any 1799, intent, però, que no reeixí per vicissituds econòmiques fins a la creació de l'escola d'arquitectura de Llotja l'any 1817, quan s'havia superat mínimament la conjuntura desfavorable de les successives guerres amb Anglaterra i França de finals del segle XVIII i principis del XIX.

²³ L'informe d'Antoni Cellés ha estat reproduït en totes les publicacions que parlen exhaustivament de l'església de Sant Esteve, des de PAGÈS I PONS, J., *L'església de Sant Esteve d'Olot*. Olot, Alzamora, 1986, fins a DANÉS i TORRAS, J. (vol. XIII).

quitrava, las 15 o 16 antorxas novas, per part que tots anys dehuen entregarne dos, cada paborde de cada una de las confrarias, las que tenen la obligació de recullir-las los dos fossers, en lo dimecres o dijous Sant, portantlas en la sacristia, per colocarlas lo fuster de la obra en los brocals de sobre la arquitectura.” L’import d’aquesta reforma fou de 30 lliures, sense comptar el cost de la fusta, i va sufragar-se de la capta que s’havia fet un any abans, el 1824²⁴.

També cal destacar que el 17 de març de 1826 es va signar un contracte amb Giovanni Ratti, italià resident a Girona, per tal d’emblanquinar l’interior de l’església per un preu de 450 lliures²⁵. Crida l’atenció la procedència italiana d’aquest artífex, que de fet no és pas nova a Olot si tenim en compte la presència de Giovanni Brilli o Barilli, al qual ja hem documentat intervenint en l’obra de l’església i que també figura com a artífex principal de la construcció de la gran casa Solà-Morales, incloent-hi els magnífics esgrafiats de la façana. Cal assenyalar, precisament, que és notable durant tot el segle XVIII i la primera meitat del XIX la presència d’artífexs italians –que trobem per tot Europa i també a Espanya– relacionats amb l’art de l’estuc i l’esgrafiats, que era una tècnica que els artífexs locals no devien dominar excessivament, mentre que a Itàlia havia estat recuperada sobretot a partir del segle XVI, amb la decoració de nombroses vil·les i de les llotges vaticanes, amb la decoració creada per Rafael i que bevia de les fonts clàssiques, revifades a partir de la descoberta de la Domus Àuria de Neró, amb tot el seu magnífic repertori de decoració pictòrica i d’estuc.

El cas és, doncs, que trobem nombrosos estucadors procedents sobretot de la Llombardia treballant a l’Europa del segle XVIII; van ser, doncs, participants actius en la difusió de l’estètica rococó. Si ens situem en l’àmbit del segle XVIII català, per exemple, trobem la decoració del magnífic cambril de l’església parroquial i santuari de Passanant, a la Conca de Barberà, decorat majoritàriament per estucadors estrangers, sobretot procedents d’Itàlia. Mercadal²⁶ especifica que hi treballaren entre 1789 i 1799, amb la presència de l’italià Mateo Pelosi, l’alemany Joan Ketembacker, pintor i daurador, i els italians Josep i Pere Agustoni –Josep va fer l’empostissat de la volta i murs i els relleus de guix de l’altar, quan el sorprengué la mort sense haver finalitzat l’obra contractada–. D’altra banda, Pere Agustoni, resident a Barcelona i que trobem també a la Universitat de Cervera encarregant-se dels estucs de la capella del paranimf²⁷, proposa un altre estucador italià, Carles Crivelli, per tal de continuar l’obra. Amb tot, cal as-

²⁴ ACGAX: Obreria. Obra de Sant Esteve. Llibre de memòries de l’Obra de Sant Esteve (1770-1853).

²⁵ ACGAX: Obreria. Obra de Sant Esteve. Llibre de memòries de l’Obra de Sant Esteve (1770-1853).

²⁶ MERCADAL, S., *Nuestra Señora de Passanant*. Lleida: Impremta Mariana, 1882, p. 79.

²⁷ AHCC: Fons Universitat de Cervera. Caixa núm. 7.

senyalar que la tesi en curs de Montserrat Villaverde sobre els esgrafiats i estucs barcelonins del segle XVIII aportarà molta més llum sobre la presència d'aquests artífexs destres en aquest tipus de decoracions, encara força desconegudes.

Però tornant a l'església de Sant Esteve i en el marc d'aquestes obres de renovació, que culminaven mig segle de vicissituds i problemes estructurals, cal referenciar que el 5 de juny de 1828 se celebrava a l'església la dedicació del gran tabernacle de l'altar major, també dissenyat per Joan Carles Panyó un any abans. L'habilitat per al dibuix de Panyó²⁸ –tot i que és més conegut com a pintor– va fer que també s'atrevis a projectar arquitectura²⁹. De fet, projectes com els de l'altar major de Sant Esteve d'Olot també els podem qualificar d'arquitectura, si tenim en compte la preeminència dels elements arquitectònics per damunt dels escultòrics, més propis d'un retaule convencional.

Així doncs, cal assenyalar com a possibles referents per a aquest retaule baldaquí les estructures utilitzades per Ventura Rodríguez, com és el cas de la Santa Capilla, a la basílica del Pilar de Saragossa, amb un retaule baldaquí dissenyat entre 1762 i 1765, adoptant una solució de gran lleugeresa, sobre l'esquema ovalat de la planta i cúpula calada, a la qual s'afegeixen quatre casquets. És precisament en aquesta capella on es produeix la transició de l'estil barroc a un esperit més neoclàssic en l'obra de Ventura Rodríguez.

Aquesta tipologia de templest sostingut per columnes és d'arrel clarament italiana, practicada per Bernini a l'atri extern de San Andrea al Quirinale, Borromini al campanar de San Andrea delle Fratte i Cortona a l'atri de Santa Maria della Pace. També és una tipologia força utilitzada per a l'erecció de túmuls funeraris, com ara el dedicat a Felip V, obra de Giovanni Battista Sacchetti i que Ventura Rodríguez dibuixa acuradament. A Catalunya, l'estructura arquitectònica del templest sostingut per columnes la trobem en forma de baldaquí a l'altar major de Santa Maria del Mar (acabat l'any 1779), obra de Salvador Gurri, director de l'especialitat d'escul-

²⁸ La figura de Joan Carles Panyó ha estat estudiada en la monografia que li dedica Ramon Grabolosa, *Joan Carles Panyó i Figaró. Primer director de les escoles de dibuix d'Olot i Girona*. Girona, 1976.

²⁹ Altres projectes arquitectònics de Joan Carles Panyó es materialitzaren amb èxit, com és el cas de la capella de Sant Teòfil del mas Noguer de Segueró o la seva intervenció en l'antiga església parroquial d'aquest mateix petit nucli de població, avui pertanyent al municipi de Beuda. Si parlem d'arquitectura projectada, però, probablement el seu projecte més ambiciós –i no materialitzat– fou el disseny de la façana del santuari olotí de la Mare de Déu del Tura –església important en la trajectòria de Panyó, que serà l'encarregat de materialitzar-ne la decoració, tant de caràcter pictòric com escultòric–. Per a l'exterior, Panyó dissenya una façana de tarannà molt clàssic, si bé després notem que aquest classicisme esdevé més superficial del que sembla a primer cop d'ull, ja que ve acompanyat d'elements encara arcaïtzants, com ho són els dos campanars culminats per esvelts pinacles, que en el context del dibuix més aviat semblen anticipar un cert neogoticisme. Cal assenyalar que quan el 1814 s'inaugurà l'Escola d'Arquitectura de Llotja, a Barcelona, Joan Carles Panyó hi figurarà com a professor substituït, sense que tinguem constància de si realment va arribar-hi a desenvolupar una tasca docent.

tura de l'escola de dibuix de Llotja. El mateix Gurri realitza un exquisit aigüamans per a la catedral nova de Lleida (avui desaparegut) en el qual les formes barroques del baldaquí de Santa Maria del Mar s'han depurat completament per esdevenir un bellíssim exercici de classicisme arquitectònic aplicat a l'escultura.

Sant Esteve en l'arquitectura catalana de finals del segle XVIII

La façana de Sant Esteve d'Olot, sens dubte l'element més destacat del seu exterior, destaca per constituir un exemple molt retardatari de façana retaule, una tipologia estesa a Catalunya sobretot durant el segle XVII. Tot i que encara hi ha molts dubtes respecte de l'autoria de la façana, la podríem atribuir finalment a un mestre d'obres prou experimentat com Pere Bertran, format al costat del seu pare, Anton Bertran, un dels professionals de la construcció amb més prestigi a Olot. Desmentim rotundament, però, l'afirmació o més aviat hipòtesi que s'havia esgrimit en alguna ocasió, relacionant el Pere Bertran olotí amb el constructor de l'església barcelonina de Sant Agustí Nou³⁰, que és una obra efectuada bàsicament a la fi del primer terç del segle XVIII (1728-35), segons projecte de l'enginyer militar Alexandre de Retz –artífex de la capella de la Ciutadella de Barcelona– i, pel que fa a la façana, segons projecte de Pere Costa, escultor i arquitecte vigatà. Pere Bertran, doncs, pertanyia a l'elit dels mestres de cases barcelonins, conformada per extenses nissagues de mestres d'obres que esdevenien empresaris, fent-se càrrec d'obres d'envergadura tant de tipus civil com de tipus religiós o militar.

La diferència d'execució entre Sant Agustí Nou i Sant Esteve d'Olot pel que fa a la seva cronologia, doncs, és força notable per desmentir la identificació entre els dos Pere Bertran. De la mateixa manera, el Pere Bertran d'Olot és fill d'Anton Bertran, un dels mestres d'obres més actius a Olot i rodalia durant la segona meitat del segle XVIII.

En els aspectes estilístic i compositiu, la dialèctica entre modernitat i tradició entre la qual pivoten contínuament els mestres d'obres, a Sant Esteve d'Olot es decanta decididament per l'adopció d'una fórmula basada en models tradicionals, que combina la monumentalitat de les façanes catedralícies –la recentíssima catedral de Vic i la més anterior però inacabada façana de la catedral de

●
³⁰ El vell convent de Sant Agustí havia estat víctima de la Ciutadella. La primera pedra es posa l'any 1728. Dirigió les obres Pere Bertran, que reduí el projecte d'Alexandre de Rez i adaptà la façana projectada per Pere Costa (1735). L'exterior roman inacabat, però el projecte recorda solucions classicistes. Sobresurt l'ús de grans columnes d'ordre compost i l'obertura entre els intercolumnis de cinc arcades que donen accés a un nàrtex, a la manera de les basíliques romanes. L'interior segueix models contrareformistes en la tradició catalana del passadís superior, obertura de finestres entre les llunetes i gran cúpula al creuer.

Girona— amb el concepte de retaule pròpiament dit, que ja apareix a la portada de la gironina església de Sant Feliu, obra del picapedrer d'origen francès Llatzer Cisterna —que deixà una notable empremta en l'edifici olotí de començaments del segle XVII, amb el claustre del convent del Carme i la portada de l'hospital de Sant Jaume—. A la façana de Sant Feliu, configurada en sentit de retaule, amb fornícules desproveïdes d'imatges i sàviament estructurat, la intervenció de Llàtzer Cisterna enllaça amb elements preexistents, com el robust campanar o la rosassa central. Aquesta adaptació es resol mitjançant l'alternança i l'enfrontament de ritmes còncaus i convexos, perfectament acoblats. Deutora d'aquesta solució, tenim la més monumental façana de la catedral gironina, prefigurada per Miquel Llavina, en un projecte reprès per fra Josep de la Concepció durant la segona meitat del segle XVII i materialitzada durant la primera meitat del segle XVIII, finalitzant-se l'estructura principal del “retaule”, que miraria de rematar el projecte del vigatà Pere Costa. En aquesta gran façana catedralícia, potenciada per la magnífica escalinata —recentment estudiades per Francesc Miralpeix—, l'estructura compartimentada, d'esquema clàssic, enllaça també, com a Sant Feliu, amb la gran rosassa central³¹.

La façana de Sant Esteve s'insereix més en el context de la praxi local, més aviat poc intel·lectualitzada, que no en les propostes protoneoclàssiques, com les que podem trobar en el projecte d'Eusebio Maria de Ibarretxe per a l'església de les Preses. És per això que la façana de Sant Esteve continua amb un classicisme deutor de l'academicisme introduït a Catalunya pels enginyers militars i que remet a models del classicisme romà com les obres de Carlo Maderno o Giacomo della Porta.

S'estructura mitjançant tres cossos horitzontals i cinc de verticals. Al nivell horitzontal, els dos primers cossos destaquen pel seu volum en contrast amb la solució més plana de l'últim cos, que alberga la rosassa emmarcada per una estructura rematada per un frontó triangular, del qual emergeixen sengles garlandes que fan la funció d'alerons que enllacen amb els cossos rectangulars dels extrems, definits per pilastres sobre podi molt poc sortides i rematades per una cornisa amb dos gerros flamejants a banda i banda. La garlanda vegetal, que també recorria la part inferior del frontó central, també es perllonga per aquests cossos laterals, enllaçant les dues pilastres que conformen cada un d'aquests cossos. Finalment, entre l'espai definit pels alerons que formen aquestes garlandes, s'obren dos medallons ovalats amb les figures de mig cos representant sants que ostenten alguna titularitat en el temple olotí.

●

³¹ MIRALPEIX, F., “L'acabament de la Seu de Girona. Projectes i fases de construcció de la façana barroca (1680-1733)” a *Locus amoenus*, núm. 9. Universitat Autònoma de Barcelona, 2007-2008.

Si anem a l'interior del temple, veiem que l'espai s'organitza en una sola nau amb capelles laterals. Val a dir que aquest és el tipus de planta més freqüent, sobretot durant els dos primers terços del segle XVIII, i que recull una tipologia plenament vigent des de l'època gòtica. Popularitzada pels jesuïtes des del seu temple romà de Il Gesù –tot i que ja era utilitzada durant el segle XV a Itàlia–, aquest tipus de planta de nau única, amb capelles laterals entre els contraforts, doncs, és la mateixa de les esglésies gòtiques catalanes, de manera que podem parlar més aviat de la vigència d'una tradició anterior que no d'una “importació” contrareformista, alhora que al seu torn, aquesta planta pròpia del gòtic meridional podria haver influenciat la formulació de la planta jesuítica. Efectivament, el temple de Il Gesù recull alguns aspectes de l'arquitectura d'Alberti (Sant'Andrea de Màntua) i la tradició espacial del gòtic meridional, raó que es pot explicar per l'origen de Francesc de Borja (tercer preposít de la Companyia de Jesús i impulsor de la construcció del temple de Il Gesù), que devia conèixer, a més del gòtic valencià, el català, ja que havia estat virrei a Barcelona l'any 1542³². L'únic canvi important que es produeix respecte de la planta gòtica és la substitució de la capçalera poligonal per una capçalera plana, quedant la planta inserida, d'aquesta manera, en un rectangle quasi perfecte –tot i que també es donen casos de creuer diferenciat a l'exterior–. En el cas d'Olot, la diferenciació del creuer traduït exteriorment ve donat pel fet que als braços del creuer s'hi obren les dues capelles més espaioses del temple, dedicades a la Immaculada, per una banda, i al Santíssim, per l'altra.

La llargada de la planta ve modulada pel nombre de trams de la volta de canó, que coincideix amb el nombre de capelles laterals, sempre anteriors al presbiteri, més el tram situat damunt del cor elevat, que és un element que esdevé molt habitual en l'arquitectura catalana des de l'últim gòtic dels segles XVI i XVII. El creuer està aquí centrat per una cúpula. D'altra banda, val a dir que, independentment que es tracti d'esglésies d'una o tres naus, s'estén la pràctica de situar una estança a cada banda del presbiteri, una de les quals sempre és una sagristia.

Aquesta tipologia aplicada a l'església de Sant Esteve posa de manifest que, malgrat que la façana i el campanar no s'acabin fins gairebé entrat el segle XIX, la planta de l'església segueix el model tradicional de les primeres grans esglésies barcelonines del segle XVIII, com les del Betlem o Sant Agustí Nou, mentre que a l'últim terç del segle es generalitza la planta de tres naus de la mateixa alçada, que trobem a l'església de Sant Miquel del Port, al barri de la Barceloneta, i també en moltes esglésies de les comarques de Ponent i de Tarragona. Es tracta d'un tipus de planta que té com a antecedent més immediat les catedrals de Lleida i Vic, i que en

●
³² TRIADÓ, J.R., “L'època del Barroc. S. XVII-XVIII” a *Història de l'art català*. Barcelona, Edicions 62, p. 30.

funció de la llargada de les naus tendirà més o menys a la centralitat, esdevenint una planta de saló que no difereix pas gaire del model de la capella de la Universitat de Cervera, derivada al seu torn de la nova capella de Sant Jordi que Pere Blai construí al Palau de la Generalitat a finals del segle XVI.

Pel que fa a l'alçat, aquest ve delimitat per l'obertura de les capelles laterals, que coincidint amb els trams de la volta creen un ritme direccional cap a l'altar. Aquestes obertures d'arcs peraltats estan separades per grans pilastres sobre podi, d'un senzill ordre toscà, sobremuntat per una cornisa prominent que recorre tot el perímetre intern del temple i que serveix de base a una balustrada que també fa el mateix recorregut. Per damunt d'aquesta, les llunetes de la volta generen unes obertures que donen llum a la nau central, afegint-se a les obertures de la cúpula, la que proporciona la rosassa de la façana i les obertures de la capçalera, generades en les arestes de conca absidal.

La volta de la nau segueix la tipologia, consolidada durant la segona meitat del segle XVII, de canó amb llunetes, que tot i que formalment ens pugui remetre a les voltes de canó romàniques segueix el model de l'església de Il Gesù de Roma. Aquest tipus de volta s'introdueix a Catalunya mitjançant els artífexs de l'Escola del Camp de Tarragona a finals del segle XVI i paulatinament va substituint la tan arrelada volta de creueria gòtica, mentre les aportacions de tracistes com fra Josep de la Concepció contribueixen a consolidar-la fins a esdevenir la solució predominant per al cobriment d'espais longitudinals.

La cúpula que centra el creuer està dividida en vuit seccions que s' aixequen directament sobre petxines –que permeten passar del quadrat al cercle amb més facilitat– i una prominent cornisa que té una balustrada a tot volt. A cada una de les vuit seccions, formant sengles esqueixades, s'hi obren finestres per donar llum a l'interior. És, doncs, un tipus de cúpula singular, pel fet que no s'aixeca sobre un tambor, que és on habitualment s'allotgen les obertures. D'aquesta manera, a partir d'una solució més simple i en aparença menys monumental, s'aconsegueix la mateixa il·luminació, mentre la monumentalitat ve proporcionada per la prominència de la balustrada i per les arestes remarcades de la cúpula, que contrasten amb l'encalat de la resta del parament. La traducció exterior de la cúpula es materialitza en una estructura octogonal, amb petites obertures a manera de claraboia i amb coberta de teula a vuit vessants.

A les capelles laterals es continua amb el mateix sistema de volta d'aresta que ja trobàvem en les capelles siscentistes, tot i que també s'utilitza la volta bufada. Quan es tracta de capelles diferenciades de la resta, normalment dedicades a alguna advocació especial, també es recupera la cúpula sobre petxines, normalment culminada amb un llanternó, que contribueix a la il·luminació de l'espai. Seria el cas –exceptuant les capelles fones de la Puríssima o del Sant Crist, que ja pressuposen una estructura totalment diferenciada, fins i tot en planta, de la resta– de la capella

del Roser, que alberga el sumptuós retaule i que, si bé les dimensions i la planta de la capella no difereixen de la resta de capelles laterals, sí que està coberta amb una cúpula d'ornamentació delicada, amb medallons amb representacions estucades de sants dominics.

Deixant de banda aquestes particularitats, però, cal destacar que globalment l'església d'Olot tindria una repercussió notable en el seu entorn més immediat, com és el cas de l'església de Tortellà, l'interior de la qual esdevé una còpia gairebé exacta de la parroquial olotina, ja que presenta el mateix nombre de trams –quatre– de volta de canó amb llunetes fins a arribar a la cúpula vuitavada sobre petxines, seguida després pel presbiteri i capçalera amb volta semiesfèrica. Aquest fet, que podria ser casual si tenim en compte la semblança –sobretot pel que fa als interiors– entre molts temples setcentistes, construïts seguint una mateixa tipologia, pren consistència si tenim en compte que a partir de la segona meitat del segle XVIII proliferarà (com ja hem dit anteriorment), entre les esglésies de nova planta, la preferència per la planta de tres naus separades per pilars. És per això que, si a Tortellà el mestre de cases Pere Albrador es decidí a plantejar un model que llavors podia resultar de poca actualitat, probablement ho féu impel·lit per la influència de l'església de Sant Esteve.

Pel que fa a l'exterior de l'església de Tortellà, però, cal destacar que la façana concebuda per Pere Albrador –el projecte es conserva a l'Archivo Histórico Nacional– tenia un caràcter més monumental que el que nombroses vicissituds i les dificultats econòmiques finalment van atorgar-li. Segons aquest projecte, Albrador dissenya una façana de coronament pla, sense cap tipus de frontó o motllura de caràcter decoratiu; la rosassa circular també és senzilla, de regust arcaïtzant, inserida en un parament sense cap concessió a la decoració. Destaca únicament una portada a manera de temple clàssic, amb quatre columnes que sustenten un frontó. La part central d'aquest pòrtic està ocupada per la porta d'accés, sobremuntada per un timpà semicircular. Els espais que resten entre les columnes laterals estan ocupats per sengles fornícules amb imatges dels titulars de l'església parroquial. Integrats en aquesta façana hi ha dues torres, una destinada al rellotge i una altra, de les mateixes característiques però més ampla i més alta, al campanar. Les dues torres, de perfil vuitavat, segueixen perfils barrocs, amb remats en forma de cupuletes. La més petita, del rellotge, està rematada per una bola com a motiu decoratiu, mentre que la del campanar, més gran, està culminada per un llanternó.

Finalment, les dificultats materials per concloure un projecte tan ambiciós van fer que l'exterior de l'església de Tortellà no passés de tenir el tancament provisional que es devia realitzar en espera d'aconseguir el finançament necessari per donar a la façana un aspecte que la igualés amb el sumptuós interior del temple. Així ho posa de manifest l'informe del mestre d'obres Pere Albrador, quan afirma:

*“Respecto de la grande incomodidad que padecían aquellos vecinos en la asistencia de los oficios divinos, por motivo de hallarse sin cubierta la mitad de la nave de la iglesia, conforme así lo expone el Ayuntamiento en su representación de tres de mayo último, se vieron desde entonces en la precisión de cubrirla, por motivo de lo mucho les incomodaban las lluvias en todo el mismo mayo y parte del junio, hallándose descubierta la mitad de la iglesia la fuerza de los vientos rebatía las aguas debajo la porción que estaba cubierta, molestando los pocos individuos que lograban aquel ventajoso puesto, y por lo tanto precisados de urgente necesidad, determinaron concluir la cubierta, cerrar el frontispicio y hacer dos bóvedas.”*³³

Així doncs, l'aspecte actual de la façana és el d'una construcció feta de pedra irregular més o menys disposada a filades però sense escairar, barrejada amb mamposteria que l'assembla a un aparell de reble. La porta, de llinda plana i amb una decoració senzilla a tot volt, que culmina amb un frontó senzill de forma conopial, esdevé l'únic element ornamental de la façana, juntament amb la rosassa emmarcada per una motllura a tot volt. La testera de l'església és rematada a doble vessant i amb una senzilla creu central, i a banda i banda s'evidencien el que havien de ser les bases del campanar, relloge i comunidor. A la dreta, la torre esdevingué un campanar molt senzill, amb dos ulls d'arcs peraltats oberts a la façana i cobert a doble vessant. A l'esquerra, si bé s'hi va col·locar el relloge, únicament es culmina amb una petita espadanya d'obra, amb dues campanetes petites.

I és que, efectivament, Tortellà tampoc s'havia escapat de tenir seriosos problemes a l'hora de finançar les obres del temple, per la qual cosa recorregué, tal com va fer la vila d'Olot en aquell moment, al Real Consejo de Castilla per tal que intercedís en el tema. L'expedient tramès al Consejo mostra que l'any 1793, l'Ajuntament de Tortellà va reclamar que el cavaller Pablo Ortafà Alemany i de Ros, resident a Perpinyà, contribuís amb certa part dels rèdits que percebia d'aquella vila per a la construcció de la seva església parroquial. Els veïns d'aquest poble feien constar que a la seva església li faltava el frontispici, torre, coberta i diversa ornamentació, per la qual cosa els delmadors havien de contribuir per a la seva construcció. De fet, els que percebien delmes de la paròquia de Tortellà eren quatre: l'esmentat Pablo Ortafà Alemany i de Ros, que consta com a “cavaller” i “emigrant”, el rector, Joan Simó Arvat i Joan Santaló, pagès. L'informe del mestre d'obres Pere Albrador especifica: “*El primero Don*

³³ AHN: Consejos. Legajos. 37.375.

Pablo Ortafà nunca ha querido contribuir con la menor limosna, sin embargo de habersele pedido con eficacia. Los tres restantes han contribuido con mucho más de lo que se les podía cargar a su percepción.” Pau Ortafà, com a perceptor dels delmes, fou amenaçat amb el segrest d’aquests en cas de negar la seva contribució, però l’any 1796 encara seguia la mateixa disputa, sense que s’hagués arribat a cap acord³⁴.

Veiem, doncs, que el del finançament d’aquests edificis, de gran importància simbòlica i social, tan determinants del perfil i la fesomia de les poblacions de l’època, era un problema sempitern, generalitzat a més durant la segona meitat del segle XVIII, quan la construcció de les esglésies era prerrogativa de les corporacions municipals, però aquestes no rebien pas la major part dels delmes i les primícies a Catalunya, que estaven secularitzats –el cas de Pau Ortafà a Tortellà– o pertanyien a comunitats eclesiàstiques –el monestir de Besalú en el cas d’Olot–, sense que els beneficiaris dels delmes tinguessin cap obligació de contribuir a l’hora d’emprendre obres a l’església. Això provocà que moltes poblacions acudissin al Consell Reial o Real Consejo de Castilla per tal que obligués a cedir una part dels delmes per a la construcció i reparació d’esglésies. A part, existien ordres pretèrites dels concilis de Trento, bracarense, tarraconense i toledà que instaven a la participació dels delmadors en la construcció i reparació de temples.

Les sol·licituds dels pobles foren tan nombroses que l’any 1773 s’uniren els capítols de les catedrals de Barcelona, Lleida, Urgell, la col·legiata d’Àger, els benedictins de Tarragona i els monestirs de Montserrat, Bages, Sant Feliu de Guíxols, les Avellanes, Escala Dei, Santes Creus, Lavaix, Escarp i Poblet, als quals es va unir, poc després, l’Orde de Sant Joan, que constituïen els delmadors més poderosos. Aquests es dirigiren al Real Consejo per tal de sol·licitar la suspensió cautel·lar de les peticions de contribució, al·legant que l’estament eclesiàstic català era el més pobre de la península i que molts feligresos es negaven a pagar delmes i primícies, de manera que el costum era que les reparacions dels temples i altres despeses anessin a càrrec dels feligresos.

El fiscal del Consell dictaminà, però, que els delmadors –com els feligresos, mitjançant la imposició d’arbitris– havien de contribuir a les obres i, en cas contrari, se’ls podia “segrestar” una quarta part del que havien de percebre. El Consell Reial establí una mena de protocol en les sol·licituds, de manera que totes les peticions havien d’anar acompanyades de les dades següents: s’havia de justificar la quantitat i el cobrament dels delmes, la seva aplicació a obres de

●
³⁴ AHN: Consejos. Legajos. 37.374.

reparació i ornaments i qui ho havia manat. Podien afegir-s'hi informes sobre l'estat de l'església, enquestes sobre si era costum ajudar al finançament de les obres mitjançant els propis i arbitris de la localitat, l'estat de rendes de la fàbrica, si acostumaven a contribuir-hi els rectors...³⁵ En definitiva, un intent d'aplicar mesures de control des d'una institució estatal, però, com succeirà també amb la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, les seves disposicions no sempre van reeixir.

³⁵ CADIÑANOS, 2005, p. 45-46.

APÈNDIX DOCUMENTAL

I

1765

Carta de l'enginyer Blai de Trinxeria al bisbe de Tarazona Dr. Esteve Vilanova.*ACGAX: Fons religiosos. Quadern Resoluciones de la Junta de Obreros de la iglesia parroquial de San Esteban de la villa de Olot (1748-69).*

Muy Señor mío y nuestro Duenyo: Recibimos la de vuestra señoría de de 10 del corriente inclusa la copia de la dirigida a dos protectores de esta iglesia, y enterados de su contenido, debemos hacer presente a vuestra señoría que si bien es verdad quanto expresara y muy justos los sentimientos de vuestra señoría de que somos testigos, y también partícipes; no obstante la mayor y más sana parte del pueblo es muy afecto a vuestra señoría y a la iglesia y siente vivamente verle con tanta razón que expuso, más a vista de lo que vuestra señoría escribe, a cuyas costas hemos dado curso para que lleguen a noticia de todos, y van produciendo su afecto a favor del caritativo zelo de vuestra señoría. Así señor, permítanos vuestra señoría que con ingenuidad le representemos, que aunque se paró la obra (según nos manda) nos lastima, como a todos los devotos, ver que cortada, estando tan adelantada, y que se van a perder los materiales prevenidos, que consisten en toda la cal y arena que se necesita; todos los ladrillos y texas; madera para cubrir y unas 600 cargas de hieso, con todas las toscas compuestas para los arcos de la media naranja, cuyo todo asciende a muchos centenares de libras; solo puede redimirse esto empleándolo y asimismo el que no se estropeen las paredes, que no cubriéndose padecerían mucho y sería grande danyo de la iglesia por faltarle un estribo que asegura toda su mole en vista de todo lo referido, y de varias instancias de apasionados, nos es indispensable suplicar a vuestra señoría tenga a bien se vuelva a continuar la obra de la capilla, aunque no pare el diablillo de buscar cosquillas, pues mucho mayor que nosotros sabe vuestra señoría que nunca faltan en tan santos empleos. Hemos estado algunas veces en San Roque y discurrido como puede executarse el gasto de vuestra señoría, hemos convenido en que el camaril se eleve seis palmos, dando a su bóveda una decente figura, lo que importará unas 100 libras. Para la imagen de Nuestra Señora del Remedio se hará un trono de escultura dorado en lugar de un zócalo de hieso que tiene, y se agrandará lo que se pueda la ventana del camaril, para que desde la capilla se descubra bien la imagen, baxando el retablo palmo y medio, que es quanto puede executarse: esto discurrimos importará de 50 a 60 libras, componiendo el todo del 50 a 160 libras. Para todo, esperamos aviso de vuestra señoría para efectuar lo que disponga y que nos mande en todos asuntos, lo que fuere de su mayor agrado. Dios guarde a vuestra señoría muchos años como deseamos. Olot

y marzo 27 de 1765. De vuestro señor sus más rendidos servidores Don Blas de Trinxeria y Don Estevan Igosa.

II

1786

Contracte per a la construcció del monument de Setmana Santa, dissenyat per Joan Carles Panyó i realitzat per Patrici Negre, escultor de Perpinyà.

ACGXA: Fons patrimonial Casabona. Pau Casabona i Caralt: Documents com a obrer de l'església de Sant Esteve d'Olot (1786-96).

Haventse per part dels obrers de la iglesia parroquial de Sant Esteve de la vila de Olot, per ocasió de la construcció del monument corporeo que desitjan per la mateixa parroquial iglesia, posat de manifest las dos plantas, ço és plan y elevació fet y firmat per lo senyor Joan Pañó Director de la Academia del Dibuix de la dita vila als 10 de agost del present any, y quedat jo plenament enterat de ell y todas las circunstancias, no sols per lo examen del mateix plan he fet ab tota ma satisfacció, sinó també per la explicació que men ha fet lo referit Joan Panyó, me obligo y prometo construhir lo expressat Monument, arreglat a las medidas y demás circunstancias previngudas en las dos citadas plantas, ab los pactes y condicions y per lo preu y ab los plassos baix escrits y següents:

Primerament, ab lo pacte que ab la construcció del dit Monument que ve a mon càrrech no venen compresas las estàtuas ni los liensos sobre los portalets dels costats; que las voltas per aresta dels corredors deguian ser adornadas de una motllureta; que en la pessa principal deu haver-hi sobre los archs una cornisa y escambell proporcionat per assentar-hi cúpula. Lo preu de la present obra són sis centas lliuras moneda de Barcelona, las quals me deuran pagar dits obrers ab quatre iguals plassos de cent cinquanta lliuras cada un, és a saber lo primer al cap de vuyt dias de haver començat la obra, lo segon quant la mateixa obra se trobia igual de la cornisa inclusive; lo tercer a la mitat de la restant obra, y lo últim plasso luego que sia conclosa tota la obra ab las expressadas condicions, ab las quals me obligo deixar perfectament conclosa aquesta, com per part dels obrers se me subministra a sos gastos tota la fusta, cola, claus y demás ferramenta necessària, de modo que sols quedia a mon càrrech lo treball de la construcció del dit Monument y de parar-lo la primera vegada, com se me subministra las bastidas necessarias, mestres de casas y materials necessaris. Per cumpliment del que obligo tots mos béns y drets, mobles e immobles presents y veniders, ab todas renunciacions de dret necessarias. Y presents a est contracte los baix firmats obrers lo acceptan en lo modo que sobre está explicat, y prometent no sols cumplir ab los plassos sobreprofigits, sinó també en subministrar en lo que sobre

queda previngut y explicat. En testimoni del que tant jo Patrici Negre, escultor de Perpinyà, com nosaltres dits obrers firmar de nostra pròpia ma lo present escrit en Olot a 11 de octubre de 1786.

Patrici Negre

Fidel Xaubet, prevere obrer

Dr. Francisco Solà, obrer

Pau Casabona, obrer

Francisco Camps y Vilar, obrer

Josep Brugats y Morató, obrer

III

1793

Informe del mestre d'obres Pere Albrador sobre la necessitat de construir una nova església a la vila de Tortellà

La villa de Tortellà a mediados del presente siglo era un reducido pueblo, el qual por la aspereza del suelo nada podía facilitarle la agricultura para levantarla del letargo en que estaba sumergida. (...) Procuraron aquellos naturales buscar medios para salir de aquel abatimiento, y respecto de tener cerradas las puertas por parte de la agricultura por defecto del suelo, pensaron abrir senda a su felicidad por medio de la industria, por cuyo efecto armaron tornos y telares e hicieron una fábrica de lienzos de algodón pintados y otra de medias, con las que empezó a respirar la población, porqué ocupando en el trabajo la mayor parte de los vecinos y sus familias, tenían con que ganar la subsistencia de ellas: para avivar este utilísimo ramo de la industria fué preciso introducir el comercio y las manos a la industria y comercio han logrado aquellos naturales levantar la decadente situación de aquella villa, facilitándole con rápidos progresos un conocido aumento a la población.

En la época de su inacción y decadencia, bastaba el muy remoto y reducido templo para el pasto espiritual de los pocos vecinos que tenía entonces aquella villa, pero como la industria ha sido la causa del considerable aumento de la población, no era capaz la pequeñez del templo para abrigar la mitad de aquel crecido rebaño, cuya falta se hacía considerablemente sensible en tiempos de lluvias y demás inconstancias del tiempo por manera que en tales ocasiones muchos de sus vecinos se veían por este motivo en la dura precisión de no poder cumplir al precepto de la iglesia por defecto de la pequeñez del templo y así, cansados de esta molestia determinaron juntarse, como en efecto lo executaron a fin de hallar un medio que les sacase de aquel apuro.

Celebrose la junta compuesta del Ayuntamiento, cura párroco, obreros y principales individuos de la villa; y movidos todos de la grande necesidad unanime-

mente acordaron la nueva construcción del templo sin más caudales para efectuar la empresa que las limosnas que para ello todos los vecinos ofrecieron gratuitamente contribuir cada uno según sus haberes y facultades. Para el feliz éxito de la obra hicieron formar un plano pro maestro inteligente y después de haber manifestado evidentemente la necesidad de la obra, sus proyectos y pías intenciones al Ilustrísimo Señor Obispo de esta Diócesis, les presentaron el plano y el proyecto de la obra, y en efecto el buen prelado manifestó ser de su aprobación y agrado, que son las facultades y formalidades con que procedió aquel Ayuntamiento a la construcción de la obra.

Empezóse a recoger limosnas que iban contribuyendo todos los vecinos según sus facultades y han perseverado en ella con la mayor constancia, de cuyo producto se principió la obra y ha ido continuando a proporción hasta la presente época, que respecto a la escasez de los granos han subido estos y todos los demás compatibles a un precio insoportable, por cuyo motivo muchos de aquellos vecinos se han visto precisados a suspender la limosna que semanalmente contribuían a la obra de la iglesia, por tener que atender con mayor eficacia a la obligación de la subsistencia de sus familias, que son estos los únicos caudales con que ha hecho la obra.

Los fondos de la fábrica de la iglesia suben annualmente a unos quatro cientos reales de renta, cuya partida se invierte para alumbrar el Santísimo y aún no sufraga para cubrir todo el gasto que para ello se ocurre.

La iglesia que de nuevo se construye es a una nave con crucero en forma de cruz latina con tres capillas a cada lado del cuerpo de la iglesia y el coro que está immediato a la puerta entre esta y las capillas: La longitud total de la iglesia incluso el espesor de las paredes es de 150 pies, y la latitud de 75. La altura del cuerpo de la iglesia es proporcionada a su ancho e igualmente las del claro de las capillas: El edificio está montado con la cubierta y bóvedas y según el conocimiento y pericia que tengo en la construcción de obras, está aquella obra construída con la debida solidez y lo verifica la constancia y firmeza de las paredes en tener contrarrestadas las bóvedas y arcos y sus empujes sin la menor alteración. Para la conclusión de esta obra falta hacer lo siguiente:

Revocar y enlucir con hieso todo el interior de la iglesia, a saber bóvedas, arcos, paredes, pilastras y capillas.

Item el cornisón del anillo de sobre los arcos thorales sobre el cuál se asienta el domo o cúpula.

Item el cornisón que circuye todo el templo.

Item los capiteles de orden romano o compuesto a todas las pilastras, los quales podrán hacerse de hieso.

Item las impostas y arquivultas de todas las capillas.

Item el arco y bóveda del coro.